

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 93; İbn Şâzan en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (nşr. Celâleddin el-Hüseyîn el-Urmevî), Tahran 1363 hş.; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırâk*, Tahran 1963, s. 76-77, 93, 101-103, 105-106; Nevbahtî, *Fırâku's-Sî'a*, s. 67, 79, 90-93; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 17-31; Ebû'l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbih ve'r-red* (nşr. S. Dederîng), İstanbul 1936, s. 14-28; Küleynî, *er-Ravza*, Tahran 1381, s. 80; Keşşî, *er-Ricâl*, Bombay 1317, s. 165, 390-391; Şeyh Müfîd, *el-İrşâd*, Beyrut 1399/1979, s. 254; a.mlf., *el-İhtîşâs*, Tahran 1379, s. 104-105; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 54-72; Şerîf el-Murtazâ, *el-Fuşûlû'l-muhtâre*, Necef 1360, II, 111; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâîfî), Beyrut 1408/1988, s. 80; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülulûm), Necef 1961, s. 113; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 162-173; Hasan b. Ali b. Dâvûd el-Hilîfî, *er-Ricâl*, Tahran 1342, s. 310; Nebîle Abdûlmün'im Dâvûd, *Neş'etü's-Şî'atî'l-İmâmiyye*, Bağdad 1968, tür.yer.; Abdullah Feyyâz, *Târîhu'l-İmâmiyye*, Beyrut 1395/1975, s. 31-85; E. Ruhi Fırlalı, *İmâmiyye Şîası*, İstanbul 1984, tür.yer.; Etan Kohlberg, "From Imamiyya to Ithnâ-Ashariyya", *BSOAS*, XXXIX (1976), s. 521-534; W. Madelung, "Hishâm b. al-Hakam", *El²* (İng.), III, 496-497; a.mlf., "İmâma", a.e., III, 1166-1167.

MUSTAFA ÖZ

İMÂMÜ'L-HAREMEYN

(bk. CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn).

İMÂMÜDDİN er-RİYÂZÎ

(İمام الدين الرياضی)

İmâmüddîn b. Lutfillâh
b. Ahmed er-Riyâzî el-Herevî
(ö. 1145/1732)

Âlim ve mutasavvîf.

1066'da (1656) doğdu; doğum yeri bilinmemektedir. Atalarının Hindistan'a Herat'tan gelmesinden dolayı Herevî nisbesiyle de anılır. Lahor'da büyüdü ve orada okudu. Babası *Tezkire-i Mühendisîn*'in müellifi matematikçi Lutfullah Mühendis el-Lâhûrî, dedesi Tac Mahal'in mimarlarından Nâdirü'l-asr Üstâd Ahmed'dir. Seyyid Hasan, Mevlânâ Şîr Muhammed Benbânî, Şeyh Cîven, Mîr Muhammed Şâfîî, Mîr Rızâ Bihârî gibi hocalardan geleneksel medrese ilimlerini, babasından matematik öğrendi. Genç yaşta tasavvufa yönelerek bir süre Narnollu Seyyid Hüseyin'e ve Lahorlu Şeyh Muhammed'e bağlandı. Daha sonra Mîret'te (Meerut) oturan Seyyid Nûrullah Şüttârî'den Şüttârîyye ve Kâdiriyye tarikatlarının erkân ve âdâbını öğrenerek ona intisap etti.

Kaynakların çoğuna göre 1145 (1732) yılında vefat etti.

Eserleri. 1. *Tezkire-i Bağüstân*. Müellifin en önemli çalışması olan eserin beş bölüm (bâğ) ve 338 varaktan meydana geldiği anlaşılan birinci kısmı kaybolmuştur; ikinci kısım yedi bölüm ve 496 varak hacminde olup altıncı bölümle başlamaktadır. Altıncı ve yedinci bölümlerde Kâdiriyye, Çiştîyye, Nakşibendiyye, Şüttârîyye ve bir kısım küçük tarikatların önemli şeyhleriyle bazı kadın velîlerin hayat hikâyeleri anlatılır. Sekizinci bölüm mizahî hikâye ve fıkraları içermektedir. Müellif, tanınmış şairlere ayırdığı dokuzuncu bölümde çağdaşı olan veya daha önce yaşayan eski Arap, Türk, İran ve Hint asıllı şairleri ele alır. Onuncu bölüm rüya, rüya tabirleri ve tabircileri hakkındadır. On birinci bölüm astroloji ve astrologlarla, on ikinci bölüm âhîret hayatıyla ilgilidir. Farsça olan kitabın içeriğinden, yazımına 1116 (1704) yılından önce başladığı ve 1120'den (1708) sonraki bir tarihte bitirildiği anlaşılmaktadır. Eserin bir nüshası Leknev Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Nazir Ahmad, XXXI/1 [1957], s. 71). 2. *Hâşiye-i Şerh-i Hulâsatü'l-hisâb*. Bahâeddin Âmilî'nin *Hulâsatü'l-hisâb* adlı eserine babası tarafından yazılan Arapça şerh için kaleme aldığı hâşiyedir. Bir nüshası India Office Library'dedir (Nr. Ar. Ms., 761). 3. *Risâle-i Beyâniyye*. Müellifin ders notlarından oluşan belâgata dair eser, Bâbürlü Hükümdarı Evrengzîb'in tahta çıkışı münasebetiyle gözden geçirilerek kendisine takdim edilmiştir; bir nüshası Leknev'de Nadwa Library'de kayıtlıdır (a.g.e., XXXI/1 [1957], s. 64). 4. *Taşrîh*. Astronomi üzerine Bahâeddin Âmilî'nin *Teşrîhu'l-eflâk* adlı eserine yazdığı şerhtir (Delhi, ts. [Müctebâî Matbaası]). Bu şerh üzerine ayrıca *et-Taşrîh* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır.

Riyâzî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinin başlıcaları Teftâzânî'nin *Tehzîbü'l-manţık ve'l-kelâm*'ı üzerine yazdığı *Şerhu't-Tehzîb* ile Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Ahlâk-ı Nâsirî* adlı eserine yazdığı *Hâşiye-i Ahlâk-ı Nâsirî*, *Tercüme-i Manzûme-i Kidânî*, *Hâşiye-i Şerh-i Çağmînî*, *Risâle-i Bed'iyye*, *Risâle-i Manzûmü'n-nücûm*, *Risâle-i Mir'atü'l-Mevâkıf*, *Hâşiye-i Şerh-i Hidâyetü'l-hikme*, *Hâşiye-i Şerh-i Me'âli*, *Risâle-i Mûsîkî*, *Mefâtîh*, *Risâle-i Mecma'u'l-Bahreyn*, *Şerh-i Menâzir-i Öklîdis* ve *Dîvân*'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bindrâban Dâs Hüşgû, *Sefîne-i Hüşgû* (nşr. Şâh Muhammed Afâurrahman), Patna 1378/1959, s. 191-192; Nazir Ahmad, "Imam-ud-din Husain Riadi, the Grandson of Nadir-ul-'Asr Ustad Ahmad, the Architect of the Taj Mahal, and His Tadhkira-i-Baghistan", *IC*, XXX/4 (1956), s. 330-350; XXXI/1 (1957), s. 60-87; Hafiz Ghulam Murtaza, "The Works of Imam-ud-din ar-Riyadi, the Grandson of the Architect of the Taj Mahal", a.e., XXXIV/4 (1960), s. 270-293.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

İMÂMÜLHÜDÂ

(bk. SEMERKANDÎ, Ebû'l-Leys).

İMAMZÂDE

(إمام زاده)

İmâmiyye Şîası mensuplarının
imamların oğulları ve torunlarının
türbeleri için kullanılan bir terim.

Şîa geleneğinde imamzâde, genel olarak imamların oğulları ve torunlarını ifade etmekle birlikte zaman içinde onların mezarları da bu isimle anılmaya başlanmış, özellikle İran, Pakistan ve Hindistan'da onların türbeleri için kullanılmıştır. Kelime imamların kızlarını ve kız torunlarını da kapsamamaktadır.

İmamların neslinden gelen şahısların Hicaz ve Irak bölgelerinden doğuya göçleri, Emevîler devrine ve bilhassa Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî zamanına rastlamaktadır. Bu dönemde İran'a göç eden imamzâdelerin hicret sebebi daha güvenli bir ortamda yaşamaktır. Bunların ilk yerleşim yerlerinin Kum, Âbe ve Kâşân olması kuvvetle muhtemeldir. Emevîler'in son zamanlarında ve Abbâsîler'in ilk yıllarında Hz. Hasan ve Hüseyin neslinden birçok kişinin İran'a gitmesi, daha çok adı geçen devletlere karşı isyan etmesi yahut isyanlara karışmış olmasından dolayı idi. Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Ali er-Rızâ'yı veliaht tayin etmesinin ardından başta bu imamın kardeşleri olmak üzere İran'a gidip yerleşen çok sayıdaki imamzâde onun ölümü üzerine çevreye dağıldı. Taberistan'da Zeydî devletlerin kurulduğu III. (IX.) yüzyıl ortalarında pek çok seyyidin İran'a geçip devlet hizmetinde bulunma fırsatı elde ettiği görülür. İran'a giden imamzâdelerin çoğunun burada iyi bir ortam bulmalarına karşı bazıları da kendilerine muhalif bir çevrede yaşamıştır. Ölümlemlerinden sonra özellikle Necef, Kerbelâ ve Meşhed gibi yerlerde imamların çevresinde gömülenlerin dışında kalan

imamzâdeler bulundukları yerde defnedilmiştir. Bu sebeple İran'ın hemen her yerinde imamzâde diye anılan ve imamların nesline nisbet edilen çok sayıda türbe vardır.

İmamzâdelerde medfun olan kişilerin bir kısmının biyografisi biliniyorsa da birçoğunun hayatı karmaşık ve meçhuldür. Bu bakımdan türbeleri ziyaret edilen bazı kişilerin gerçekten imamzâde olup olmadığı bilinmemektedir. Mahallî ilgi odağı teşkil eden imamzâdelerden bir kısmının aslında nesep itibarıyla imamlarla alâkası bulunmayıp velîzannedilen bir kişinin türbesi olduğu ve halkın buraları imamzâde diye ziyaret ettiği görülmüştür. Nitekim Kazvin'de Şeyh Ahmed el-Gazzâlî'nin türbesi imamzâde olarak ziyaret edilir.

İmamların kabirlerinin ziyaret edilmesi esnasında gösterilen saygının imamzâdelerin ziyaretinde de gösterilmesi Şîa arasında ilk devirlerden itibaren sürdürülen bir gelenektir. Türbelerinin ziyareti müstehap kabul edilmiş ve bunun için bazı ziyaret kuralları da konulmuştur. İmamzâdelerin özel ziyaretnâmeleri de vardır. Bu ziyaretler genellikle yılın her günü yapılabildiği gibi bazı imamzâdeler belirli mevsimlerde ziyaret edilir. Birçok imamzâdede medfun olan kişilerin zatî eşyaları kutsal emanet olarak muhafaza edilmektedir.

Kendilerine hârikulâde olaylar nisbet edilen imamzâdelerin türbeleri İran'daki bazı mescidler gibi bir sığınma yeri olarak da kullanılmıştır. Tahran yakınlarındaki Şah Abdülazîm İmamzâdesi, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyıl başlarında Kaçar idaresinin tasarruflarını protesto edenlerin sığınağı haline gelmiştir. 1891 yılında buraya sığınmış yedi ay kalan Cemâleddîn-i Efgânî daha sonra devlet güçleri tarafından İran dışına sürülmüştür.

Sayıları İran evkaf yetkililerince 1059 olarak tesbit edilen İran'daki imamzâdelerin tamir ve giderlerini karşılamak için çeşitli vakıflar kurulmuştur. Bu vakıfların çoğunun geliri ziyaretçilerin yardım ve bağışlarından sağlanmakta, vakıf yöneticiliği ise kuvvetli bir gelenekle devam etmektedir (ayrıca bk. ATEBÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Hasan b. Muhammed Kummî, *Târîh-i Kum* (trc. Hasan b. Ali Kummî, nşr. Seyyid Celâleddin Tahrânî), Tahran 1361, s. 191-193; Şihâbî, *Târîh-çe-i Vakf der İslâm*, Tahran 1324 hş., s. 63, 81-135; J. N. Hollister, *The Shi'a of India*, New Delhi 1979, s. 50, 190; A. K. S. Lambton, "İmâmzâda", *E²* (İng.), III, 1169-1170; Dihhudâ, *Lugat-nâme*, V, 139; "İmâmzâde", *DMF*, I, 235; "İmâmzâde", *DMT*, II, 392-396.

MUSTAFA ÖZ

İMAMZÂDE, Muhammed b. Ebû Bekir (محمد بن أبى بكر)

Ebû'l-Mehâsin Rûknülislâm Sedîdüddîn
Muhammed b. Ebî Bekr
İbrâhîm eş-Şargî el-Buhârî
(ö. 573/1177)

Şir'atü'l-İslâm adlı eseriyle tanınan
Hanefî fakihî.

Rebîülevvel 491'de (Şubat 1098) Buhara yakınlarında Semerkant yolu üzerindeki Şarğ köyünde doğdu. Babasının görevinden dolayı İmamzâde lakabıyla anılmış olmalıdır. Doğduğu köyün adının aslında Çarğ olduğu ve Arapça'ya Şarğ şeklinde geçtiği kaydedilmektedir (Yâkût, III, 276), İmamzâde'nin bazı kaynaklarda (Leknevî, s. 161) Semerkant civarındaki Cûğ adlı köye nisbet edilip Cûgî olarak anılmasının yanlış olduğu belirtilmektedir (Özel, s. 53). Semerkandî nisbesiyle anılması da (Taşköprizâde, s. 95) aynı hatadan kaynaklanmış olmalıdır. Kaynaklarda Rûkneddin ve Mecdüddin lakaplarıyla da anılan İmamzâde'nin hocaları arasında Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Kelâbâzî, Şemsüleimme Ebû'l-Fazl Bekir b. Muhammed ez-Zerencerî, Mecdüleimme Ebû Bekir Muhammed b. Abdullâh es-Sürhakefî, Radiyyüddin en-Nisâbü'rî, Hâce Yûsuf el-Hemedânî gibi âlimler sayılmakta, Nisâbü'rî'den hilâfiyat öğrendiği, Hemedânî'den tasavvuf eğitimi aldığı kaydedilmektedir. *Ta'limü'l-müte'allim* müellifi Burhânülislâm ez-Zernûcî, Ubeydullah b. İbrâhîm el-Mahbûbî ve Muhammed b. Abdüsse'ttâr el-Kerderî onun yetiştirdiği talebelerden bazılarıdır. Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî kendisinden rivayette bulunmuştur. İmamzâde'nin Buhara'da müftülük ve vâzilik yaptığı, geniş bir mâlûmata sahip edip, şair, hayır sahibi, müttaki bir zat olduğu belirtilmektedir.

Eserleri. 1. *Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm*. Bir ilmîhal ve ahlâk kitabı olup ibadetler yanında gündelik hayata dair birçok konudaki sünnet ve âdâb hakkında bilgi verilmektedir. Diğer ilmihallerden farklı olarak ibadetlerle ilgili farz, vâcip vb. fikhî hükümlere temas edilmeyen *Şir'atü'l-İslâm* Osmanlı âlimleri arasında çok rağbet görmüş, çeşitli şerh ve tercüme yapılmıştır. Hanîf İbrâhîm Efendi, kapsadığı konular bakımından önemli olmakla birlikte çok sayıda münker hadisle asılsız haberin yer aldığı söylenen (Leknevî, s. 161) bu kitaptaki hadislerin kaynaklarını ve sıhhat derecelerini *Gâyetü'l-*

merâm fî tahrici ehâdîsi Şir'ati'l-İslâm adlı eserinde tesbit etmiştir (yazmaları için bk. *DİA*, XVI, 40). Kütüphanelerde birçok nüshası bulunan eser Seyyid Alizâde'nin şerhiyle birlikte basılmıştır. **Şerhleri.** a) Yahyâ Halife diye bilinen Yahyâ b. Bahşî (ö. 840/1436), *Şerhu Şir'ati'l-İslâm* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2440, 2441; İÜ Ktp., AY, nr. 1108; TSMK, Revan Köşkü, nr. 1481; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2664, Ayasofya, nr. 1881, Şehid Ali Paşa, nr. 1488, Süleymaniye, nr. 856). b) Seyyid Alizâde diye de anılan Ya'kûb b. Seyyid Ali er-Rûmî el-Bursevî, *Mefâtîhu'l-cinân ve meşâbihu'l-cenân* (*Şerhu Şir'ati'l-İslâm*, İstanbul 1299, 1306, 1317, 1326; *Şir'atü'l-İslâm Şerhi*, trc. Naim Erdoğan, İstanbul 1977; *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi* [Seyyid Alizâde şerhi], trc. A. Faruk Meyan, İstanbul 1979). c) Kurt Mehmed Efendi, *Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm* (Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 505; TSMK, Medine'den Gelen Kitaplar, nr. 390; Brockelmann, *GAL*, I, 464; *Suppl.*, I, 643). **Tercüme-i Ravzatü'l-İslâm fî tercümeti Şir'ati'l-İslâm.** Âbidî mahlaslı Bahri Efendi adlı bir şair tarafından 917'de (1511) yapılan manzum tercüme olup çeşitli yazma nüshaları mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 2193, 7158; Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 667; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1557; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2059; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 8737; ayrıca bk. Kayaalp, s. 45). b) *Tercüme-i Şir'atü'l-İslâm*. Hacı Ahmed b. Seyyid el-Bîgâvî'nin yaptığı tercümedir (Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., nr. 270; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Şer'iyye, nr. 387; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 232). c) *Şir'atü'l-İslâm Tercümesi*. İmam Mustafa (Mustafa Dede) tarafından 1018'de (1609) tamamlanan manzum bir tercümedir (Süleymaniye Ktp., İsmihan Sultan, nr. 270; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1875). Bursalı Mehmed Tâhir, Mehmed b. İbrâhîm adlı bir kişinin manzum tercümesine ait yazmanın Yahyâ Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğunu söyler (*Osmanlı Müellifleri*, II, 54). d) *Şir'atü'l-İslâm: Müslümanın Görgü Kitabı* (trc. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul 1978). 2. *Ukûdü'l-'akâ'id fî fûnûni'l-fevâ'id* (fî uşûli'd-dîn / fî 'ilmi'l-kelâm). Manzum bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhîm Paşa, nr. 640, vr. 62-95; Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1176, vr. 97-139; Fâtih, nr. 3133). 3. *Şurûtu's-salât* (Süleymaniye Ktp., Antalya [Tekelioğlu], nr. 849, vr. 54b-63*). Brockelmann'ın *Ukûdün manzû-*